

wymagać od historyków i socjologów, by wdawali się w analizę aktów prawnych. Dość, że je uwzględniają w swoich ogólnych rozważaniach. A historyk prawa badający dzieje samorządu znajduje w ich tekstach wiele cennych elementów, pozwalających powiązać prawo z rzeczywistością społeczną i gospodarczą, z ideami nurtującymi reformatorów z jednej — i ludność wsi z drugiej strony.

W tym kontekście na podkreślenie zasługują pionierskie badania Zygmunta Mańkowskiego, Juliana Baranowskiego i Czesława Rajcy poświęcone organizacji i funkcji gminy wiejskiej w dobie okupacji, więc gminy jako ogniwa w niemieckim systemie okupacyjnym, gminy wiejskiej w tak zwanym kraju Warty, roli gminy w eksploatacji wsi w Generalnej Guberni, wreszcie postawy ruchu oporu wobec służebnych w stosunku do okupanta funkcjach urzędów gminnych w latach 1939 - 1945. W szczególności ukazana została rola BCH, AK i AL w dezorganizowaniu działalności administracji na szczeblu gminy (niszczenie akt) i urzędów służących eksploatacji wsi, walka z kontyngentami, karcenie, ale i karanie w poważniejszych wypadkach winnych kolaboracji z okupantem.

Ostatnia część omawianego tomu dotyczy samorządu wiejskiego w Polsce od 1944 po rok 1983. Na uwagę zasługuje fakt, że w przygotowanej przed kilku laty pracy (proces edytorski trwał aż pięć lat) znajdujemy krytyczną ocenę sytuacji samorządu wiejskiego — a ściślej gminy wiejskiej — w latach po drugiej wojnie światowej. Autorzy ukazali nieodpowiedni dobór pracowników w gminach wiejskich, ingerencje organów bezpieczeństwa i — w pierwszych latach — wojskowych komendantów radzieckich w ich działania, dylematy i rozdarcia samorządowych działaczy ludowych w zetknięciu z powojenną rzeczywistością. W studium dotyczącym stosunku ZSL wobec gminy wiejskiej autor formułuje pogląd, iż „zasada kierowniczej roli partii doprowadziła do tego, że społeczność gminna została odsunięta od decydowania o swoich sprawach, a decyzje podejmowane w jej imieniu faktycznie stawały się powieleniem uchwał organizacji partyjnych” (s. 690). Krótki tekst „Komunistyczna Partia Polski wobec samorządu terytorialnego” pisany w poetyce dawniejszych czasów, być może nawet w sposób niezamierzony potwierdza fakt, że był to stosunek instrumentalny, podporządkowany potrzebom agitacji rewolucyjnej i mającej z potrzebami samorządu mało wspólnego.

Uzupełnieniem problematyki samorządu wiejskiego jest studium poświęcone problemom samorządu parafialnego, podkreśleniem roli rad parafialnych jako kanonicznej formy udziału wiernych w administracji kościelnej.

Praca zbiorowa *Gmina wiejska i jej samorząd* jest cenną pozycją w dziejach ustrojowych wsi polskiej. Jej znaczenie poznawcze przez uogólnienie doświadczeń poprzednich etapów dziejów samorządu wiejskiego zasługuje na szczególne uznanie. W dobie gdy sprawy samorządu wysuwają się na plan pierwszy waga omawianej pozycji jest bezsporna.

JULIUSZ BARDACH (Warszawa)

Rechtsgeschichte im Nationalsozialismus. Beiträge zur Geschichte einer Disziplin, Hrsg. Michael Stolleis und Dieter Simon, Tübingen 1989, s. 202.

W powojennej historiografii niemieckiej dzieje III Rzeszy zajmują wprawdzie sporo miejsca, ale zainteresowania tą problematyką skupiały się na ogół na niektórych tylko „modnych” tematach. Zdecydowanie w tyle za innymi badaczami

narodowego socjalizmu pozostawali dotąd historycy prawa, którzy zresztą włączyli się do tych badań stosunkowo najpóźniej, dopiero u schyłku „ery Adenauera”. Z potrzeby ożywienia zainteresowań historią prawa w dobie narodowego socjalizmu wyrosła inicjatywa frankfurckiego Instytutu Maxa Plancka Europejskiej Historii Prawa zorganizowania na ten temat konferencji naukowej, która odbyła się na przełomie sierpnia i września 1987 r. na zamku Ringberg (RFN). Wydrukowane w niniejszym zbiorze materiały sesji nie były podporządkowane jakiejś jednej myśli przewodniej. Chodziło nie tyle o rekonstrukcję faktów, ile o ukazanie pola badawczego, potrzeb i możliwości przyszłych szczegółowych studiów w tej dziedzinie. Zbiór składa się z ośmiu rozpraw i studiów. P. Landau (*Römisches Recht und deutsches Gemeinrecht*) omówił genezę i znaczenie słynnego p. 19 programu NSDAP z 1920 r., jakiego nabrać miał w zwalczaniu prawa rzymskiego przez narodowych socjalistów. D. Willoweit (*Deutsche Rechtsgeschichte und nationalsozialistische Weltanschauung*) dowodzi na przykładzie wystąpienia Hansa Franka, że koncepcje „niemieckiej historii prawa” wywodzone przez narodowych socjalistów z germańskiej tradycji wspólnoty narodowej nie narodziły się dopiero w 1933 r., ale czerpały wątki z literatury historycznoprawnej II Rzeszy i Republiki Weimarskiej. Również K. Kroeschell (*Die nationalsozialistische Eigentumslehre*) dowodzi, że walka narodowych socjalistów z indywidualistycznym ujęciem prawa własności w BGB była w istocie zwielokrotnionym echem dawnych dziewiętnastowiecznych sporów między germanistami i romanistami. A. Lübke (*Die deutsche Verfassungsgeschichtsschreibung unter dem Einfluss der nationalsozialistischen Machtergreifung*) zajmuje się rozwojem niemieckiej historiografii prawa konstytucyjnego pod wpływem narodowego socjalizmu i jej politycznymi funkcjami w ówczesnej rzeczywistości ustrojowej. Głównie próbuje odpowiedzieć na pytanie, w jakiej mierze fakty polityczne 1933 r. znalazły odbicie w pracach historyków ustroju. Rozprawa D. Diestelkamp została poświęcona miejscu i znaczeniu historyków prawa na wydziale prawnym Uniwersytetu J. W. Goethego we Frankfurcie w latach 1933–1945. Obszerne i solidnie udokumentowane studium H. Mohnhaupta pt. *Justus Wilhelm Hedemann als Rechtshistoriker und Zivilrechtslehrer vor und während der Epoche des Nationalsozialismus* prezentuje z dużym obiektywizmem tę kontrowersyjną postać jednego z czołowych przedstawicieli niemieckiej nauki prawa lat dwudziestych i zmiany jego postawy pod wpływem warunków politycznych III Rzeszy. D. Simon (*Die deutsche Wissenschaft vom römischen Recht nach 1933*), nawiązując w tytule do rozprawy Maxa Kasera z 1939 r., na podstawie analizy ważniejszych publikacji z zakresu prawa rzymskiego tamtej doby powraca do dawnych sporów na temat pozycji romanistyki niemieckiej w III Rzeszy; czy była ona tylko narzędziem polityki narodowego socjalizmu, czy raczej poszukiwała dróg ocalenia jej dorobku wobec groźby zawartej w p. 19 programu NSDAP? Zbiór zamyka interesująca rozprawa M. Stolleisa pt. *Fortschritte der Rechtsgeschichte in der Zeit des Nationalsozialismus?* w której Autor stara się odpowiedzieć na pytanie, czy i w jakim zakresie nauka historii prawa w III Rzeszy przynosiła nowe wartości poznawcze, a więc czy stanowiła „postęp”, oczywiście tylko w sensie relatywnego pogłębienia wiedzy o przeszłości.

Należy mieć nadzieję, że omawiany zbiór spełni swoją inspirującą rolę wśród historyków prawa, tym bardziej, że na XXVII Zjeździe Historyków Prawa w Bielefeld w roku 1988 powołano do życia osobną sekcję badań nad prawem narodowego socjalizmu.